

در شرایط حاضر نقش محوری دانشگاه‌های در تولید علم و توسعه کشور انکارناپذیر بوده، در چشم‌انداز بیست‌ساله نیز انتظارات بسیار گسترده‌ای از دانشگاه‌ها وجود دارد.

دانشگاه‌ها مکلفاند همسو با گسترش روزافزون علوم و فنون و تکنولوژی‌های جدید و پیشرفته در جهان و با توجه به نیاز کشور، نیروی انسانی متدین و متبحر، با نشاط و فعال، بالنده و متفکر با توجه به نیاز کشور تربیت کنند، علاوه بر آن به تولید علم و بویژه علم بومی همت گمارند، بنابراین اداره امور دانشگاه‌ها به عنوان مغز متفکر جامعه باید قوانین و مقرراتی با ویژگی‌های متفاوت از سایر دستگاه‌ها داشته باشند. قانون تشکیل هیات امناء به همین منظور در شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسیده و تا حد زیادی اختیارات ویژه‌ای به دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی و پژوهشی داده است، اما به دلیل نهادینه نشدن این تفکر در سایر دستگاه‌ها مشکلاتی را جهت استفاده مطلوب از قانون مذکور فراهم آورده است.

تصویر ماده ۴۹ قانون برنامه پنج ساله چهارم توسعه و ماده ۲۰ قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه راه را برای اداره امور دانشگاه با ویژگی‌های فوق هموار نموده است لیکن می‌بایست تلاش گسترده‌ای جهت عملیاتی شدن این ماده قانونی با حفظ رعایت سیاست‌ها و قوانین وزارت متبوع صورت پذیرد.

در بند «ب» ماده ۲۰ قانون برنامه پنجم توسعه به شرح ذیل بر اختیارات هیأت امناء دانشگاه‌ها افزوده شد:

دانشگاه‌ها، مراکز و موسسات آموزش عالی و پژوهشی و فرهنگستان‌هایی که دارای مجوز از شورای گسترش آموزش عالی وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سایر مراجع قانونی ذیربط می‌باشند بدون الزام به رعایت قوانین و مقررات عمومی حاکم بر دستگاه‌های دولتی به ویژه قانون محاسبات عمومی، قانون مدیریت خدمات کشوری، قانون برگزاری مناقصات و اصلاحات و الحاقات بعدی آن‌ها و فقط در چارچوب مصوبات و این نامه‌های مالی، معاملاتی و اداری - استخدای - تشکیلاتی مصوب هیأت امناء که حسب مورد به تأیید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و در مورد فرهنگستان‌ها به تأیید رییس‌جمهور می‌رسد، عمل می‌نمایند. اعضای هیأت علمی ستادی وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نیز مشمول حکم این بند هستند. حکم این بند شامل مصوبات، تصمیمات و این نامه‌های قبلی نیز می‌گردد و مصوبات یادشده مادام که اصلاح نگردیده به قوت خود باقی هستند.

تبصره ۱- هرگونه اصلاح ساختار و مقررات مالی-اداری، معاملاتی، استخدای و تشکیلاتی دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی و پژوهشی دولتی و همچنین فرهنگستان‌های تخصصی فقط مشمول مفاد این بند است.

تبصره ۲- اعتبارات اختصاص یافته از منابع عمومی دولت به این مراکز و موسسات کمک تلقی شده و بعد از پرداخت به این مراکز به هزینه قطعی منظور و بر اساس بودجه تفصیلی مصوب هیأت امناء و با مسئولیت ایشان قابل هزینه است.

از تاسیس اولین موسسه آموزش عالی در ایران حدود ۱۰۷ سال و از تشکیل اولین هیات امناء حدود ۴۲ سال می‌گذرد در زیر به تاریخچه هیات امناء در قبل و بعد از انقلاب اسلامی پرداخته می‌شود.

الف (هیئت امناء قبل از انقلاب اسلامی) :

از سال ۱۳۴۰ یعنی قبل از تأسیس وزارت علوم و آموزش عالی زمره‌های هیئت‌های امناء دانشگاه‌ها موسسات آموزش عالی به صورت‌ها و ترکیب‌های متفاوت و پراکنده به گوش می‌رسید. از جمله در سال ۱۳۳۹ در اساس‌نامه دانشگاه ملی سابق (شهید دکتر بهشتی) هیئت امناء به عنوان رکن اصلی دانشگاه به تصویب رسید اما دانشگاه شیراز براساس قانون تأسیس دانشگاه مصوب سال ۱۳۴۲ (ه ش) جزء اولین دانشگاه‌هایی بود که دارای هیئت امناء گردید . سپس دانشگاه صنعتی شریف در سال ۱۳۴۴ هیئت امناء خود را تشکیل داد. سرانجام در سال ۱۳۴۶ دانشگاه تهران نیز دارای هیئت امناء گردید. در اسفند سال ۱۳۵۰ قانون هیئت‌های امناء موسسات عالی علمی و دولتی از تصویب مجلسین وقت گذشت، که پایه و اساس آن، قانون تشکیل و اختیارات هیئت امناء دانشگاه تهران بود طبق آن، هیئت‌های امناء دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی و پژوهشی دولتی با رعایت قانون تأسیس وزارت علوم و آموزش‌های به صورت یکنواخت و هماهنگ تشکیل می‌گردید . اعضای هیئت امناء مرکب از وزیر علوم و آموزش عالی یا نماینده تام‌الاختیار وی، ۸ نفر از شخصیت‌های محلی و کشور که بتواند نقش موثری در توسعه موسسه مربوط داشته باشند، بودند. ضمناً در موسسات آموزش عالی خارج از پایتخت استاندار مربوط نیز عضویت داشت ، در موسسات علمی وابسته به وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دیگر وزیر یا مسئول مربوط علاوه بر وزیر علوم به اقتضاء سمت خود ریاست و یا عضویت هیئت امناء را داشتند. روسای موسسات عالی بدون حق رأی در جلسات شرکت داشتند. وزارت علوم و آموزش عالی می‌توانست مقررات این قانون را در صورت اقتضاء در هر یک از موسسات عالی پژوهشی دولتی دیگر و یا موسسات عالی علمی دیگری که به نحوی از انحاء از کمک دولت استفاده می‌نمودند به اجرا بگذارد. براساس اصلاحیه قانون هیئت امناء مصوب سال ۱۳۵۰ که در مردادماه ۱۳۵۳ به تصویب رسید، وزارت علوم و آموزش عالی مکلف گردید. برای هر یک از دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی و موسسات آموزش عالی و پژوهشی دولتی هیئت امنایی با ترکیب وزیر علوم و آموزش عالی یا نماینده تام‌الاختیار او» وزیر مشاور و رئیس سازمان برنامه و بودجه یا نماینده تام‌الاختیار او، دبیر شورای مرکزی دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی، چهار تن از شخصیت‌های بصیر و مطلع که نقش موثری در توسعه موسسه مربوطه داشته باشند، تشکیل دهد. در دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی خارج از پایتخت استاندار و رئیس انجمن شهر مربوط نیز عضو هیئت امناء بودند.

در موسسات آموزش عالی و پژوهشی وابسته به سایر وزارتخانه‌ها و موسسات دولتی وزیر یا مسئول دولتی نیز به اقتضای سمت خود ریاست یا عضویت هیئت را داشتند. روسای دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی و پژوهشی بدون حق رأی در جلسات شرکت داشتند.

هیئت‌های امناء دانشگاه‌ها به تدریج با ترکیب شرح وظیفه فوق ایجاد و شروع بکار نمودند.

ب) هیئت امناء بعد از انقلاب اسلامی

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی در کشور در اسفند سال ۵۷ تمامی هیئت‌های امناء دانشگاه‌ها به استناد لایحه قانونی مربوطه منحل گردید. لیکن برای جلوگیری از رکود اداره امور دانشگاه‌ها و موسسات تحقیقاتی هیأتی مرکب از وزیر علوم و آموزش عالی، وزیر

مشاور و رئیس سازمان برنامه و بودجه و وزیر طرح‌های انقلاب تشکیل و تصمیم‌گیری در کلیه موارد فوق را بعهده گرفت. آن هیئت بعدها به هیئت سه نفره جانشین هیئت امناء معروف گردید که متشکل از وزیر علوم و آموزش عالی و رئیس سازمان برنامه و بودجه یا نمایندگان تام‌الاختیار آنان و آقای دکتر یدالله سحابی (عضویت با نام) بود.

هیئت سه نفره فوق‌الذکر از اسفند سال ۵۷ تا پایان سال ۶۹ طی سی و نه جلسه تلاش نمود تا درباره مسائل و مشکلات مالی، اداری، استخدامی و سازمانی دانشگاه‌ها در چهارچوب قوانین و مقررات مربوطه تصمیم‌گیری‌های لازم را به عمل آورند. هیئت سه نفره مذکور فعالیت‌های خود را از طریق کمیته‌های کارشناسی اداری، مالی و بررسی و تجدیدنظر و تدوین قوانین، آئین نامه استخدامی پیگیری و سازمان‌دهی می‌کرد.

با گسترش کمی آموزش عالی و تأسیس دانشگاه‌ها و دانشکده‌های مختلف در اقصی نقاط کشور و همچنین افزایش شمار دانشجویان و توجه به پژوهش در سطوح بنیادی و کاربردی و توسعه‌ای و افزایش نیازها و خواسته‌ها و سایر عوامل موجب گردید اندیشه احیاء و شکل‌گیری مجدد هیئت امناء دانشگاه‌ها باهدف اعطای استقلال بیشتر در سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری بروز نماید. مسئولان عالی‌رتبه وزارت فرهنگ و آموزش عالی بر آن شدند تا قانون تشکیل هیئت هادی امناء دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی را تنظیم نمایند و نهایتاً در جلسات ۱۸۱ و ۱۸۳ مورخ ۹ و ۱۳۶۷/۱۲/۲۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسید و مقرر گردید مواد ۸، ۹ و ۱۰ آن طی لایحه‌ای جهت تصویب به مجلس شورای اسلامی تقدیم گردد.

لازم به ذکر است تا پایان سال ۱۳۶۹ به رغم تصویب قانون تشکیل هیئت‌های امناء مذکور در سال ۱۳۶۷ به موجب ماده ۱۱ آن کماکان هیئت سه نفره جانشین هیئت امناء به فعالیت خود ادامه داد. در بهمن‌ماه سال ۱۳۶۹ قانون نحوه انجام امور مالی و معاملاتی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید که در تاریخ ۱۳۶۹/۱۰/۲۶ شورای نگهبان آن را تأیید نمود. متعاقب آن دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به ایجاد هیئت‌های امناء در دانشگاه‌ها و مؤسسات علمی و تحقیقاتی وابسته همت گماشتند.

در حال حاضر در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی وابسته به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ۵۱ هیئت امناء شکل گرفته است. ضمناً برای دانشکده‌های جدید که در سال ۱۳۹۲ و بعد از آن بودجه مستقل خواهند داشت نیز هیأت امناء استقرار خواهد یافت.

خاطر نشان می‌سازد که دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله، دانشگاه شاهد، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه علوم پزشکی ارتش، دانشگاه امام حسین (ع)، انستیتو پاستور ایران، مؤسسه عالی آموزشی و پژوهشی طب انتقال خون ایران و مؤسسه سرم و واکسن‌سازی رازی نیز دارای هیئت امناء می‌باشند.

نکته دارای حائز اهمیت آنکه با تصویب ماده ۴۹ قانون برنامه پنج ساله چهارم توسعه کشور از ابتدای سال ۱۳۸۴ دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی دولتی صرفاً براساس آئین نامه‌ها و مقررات اداری، مالی، استخدامی و تشکیلات خاص، مصوبات هیئت‌های امناء مربوطه که به تأیید وزرای علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی حسب مورد می‌رسد بدون الزام به رعایت

قانون محاسبات عمومی، قانون استخدام کشوری و سایر قوانین و مقررات عمومی اداری، مالی و استخدامی اداره شده که با تأکید این مهم در قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه "بند ب ماده ۲۰" نقش هیأت های امناء و استقلال دانشگاه ها پر رنگ تر گردیده است. ضمن آنکه اعتبارات این مؤسسات کمک تلقی شده و پس از پرداخت به هزینه قطعی منظور می گردد.

این مواد قانونی برنامه ها که مصوب مجلس محترم شورای اسلامی می باشد می تواند به عنوان نقطه عطفی جهت افزایش کارایی هیئت های امناء و استقلال دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی تلقی شود. مشروط بر آنکه ساختار لازم جهت تحقق این ظرفیت قانونی در دانشگاه ها و ستاد وزارتخانه های مرتبط ایجاد گردد. در همین راستا نیز در سال ۱۳۹۰ کلیه دانشگاه ها و مؤسسات در ساختار خود واحدی ستادی در حوزه ریاست مؤسسه بنام دبیرخانه هیأت امناء با تصویب هیأت امنای خود و تأیید و ابلاغ وزارت به وجود آوردند تا به عنوان بازوی ارتباطی بین اعضای اصلی، مسئولین دانشگاه و وزارت متبوع بوده و هماهنگی های لازم را برای پویایی هیأت امناء و اجرایی شدن مصوبات به وجود آورند.

ماده ۱ احکام دائمی برنامه های توسعه ای کشور راه را برای اداره امور دانشگاه با ویژگی های فوق هموار نموده است لیکن می بایست تلاش گسترده ای جهت عملیاتی شدن این ماده قانونی با حفظ رعایت سیاست ها و قوانین وزارت متبوع صورت پذیرد.